

האם יש מזור לים הגווע?

נקודת מבט

גיליון אביב 2017 / כרך 8 (1) / ים המלח

8 במרץ, 2017

רם אלמוג

תכנון וניהול פרויקטים לאומיים,
אגף תכנון ובנייה ירוקה, המשרד
להגנת הסביבה

ציטוט מומלץ

אלמוג ר. 2017. האם יש מזור לים
הגווע? *אקולוגיה וסביבה* 8(1):
373–371.

מימין: מראה ח'רבת מזין בעת עבודות השחזור והשיקום הארכאולוגי. האתר היה הנמל העתיק של ים המלח בתקופה הרומית. במסגרת פרויקט שיקום ים המלח הוא יונגש לציבור הרחב. משמאל: הדמיית האתר לכשיסתיים שיקומו. בראשו יוצב פסל דמוי מפרש כדי לרמוז על השימוש המקורי שלו - מעגנה בים המלח | צילום: אריק וקנין

אדוארד פול אבי, סופר אמריקאי מבין המובילים בתחום שימור הסביבה, ציין באחד מכתביו: "כל אדם זקוק למקום שיוכל ללכת אליו ולצאת מן הדעת בשלווה"^[1]. בעבר ובהווה נתפס אזור ים המלח כארץ בראשית, מרוחקת ומנותקת מטרדת החיים הרגילים, אך בעשרות השנים האחרונות הולך ונפגע חבל ארץ זה כתוצאה מירידת המפלס המתמדת של ים המלח והשפעתה ההרסנית על הסובב. גם לפעילות התעשייתית להפקת מינרלים בדרום ים המלח תרומה לא מבוטלת לירידת המפלס, המצטרפת לגריעה המשמעותית מהאגם כתוצאה מסכירת סכר דגניה ומקורות המים בצד הירדני והסורי שזרמו אל הירדן ואל ים המלח. מפעלי ים המלח אף תורמים לעלייה מתמדת של קרקעית ברכות האידוי באגן הדרומי כתוצאה משקיעה של מלח, שאין לו כל ביקוש תעשייתי או מסחרי. כתוצאה מכך, עלה בהתמדה גם מפלס מי ברכות האידוי, דבר שחייב במשך השנים את הגבהת הסוללות ההיקפיות ללא הרף. הגבהת הסוללות פגעה אנושות בנחלי דרום מדבר יהודה, מאחר שהחומר הנדרש לצורך ההגבהה נכרה מהם. עליית המפלס בדרום ים המלח יצרה איום ממשי על קיומם של מוקדי המלונות (נווה זוהר ועין בוקק), וזאת כתוצאה מחלחול מי מלח אל יסודות המבנים, שהפכו להיות נמוכים משמעותית ביחס למפלס מי הברכות שהולך ועולה בהתמדה.

נוכח הדינמיקה של ההרס לאורכו של ים המלח, שהלכה והתעצמה בשנים האחרונות, קידמה הממשלה מספר החלטות שבאמצעותן ניתן להבטיח את קיום התיירות בדרום ים המלח, ולבצע פעולות לטיפול במשאבי הטבע ובאתרי התרבות והמורשת באזור ולשיקומם. תהליך ההרס המתמשך הביא בינואר 2012 להחלטת ממשלה (מס' 4060), ובעקבותיה להסכם עם מפעלי ים המלח: לקצור את המלח המצטבר בקרקעית הברכות באגן הדרומי ולשמור על מפלס קבוע מכאן ולדורות, במה שהוגדר כ"תכנית הקציר". על פי החלטת הממשלה, משנת 2017 ואילך יישמר מפלס האגן הדרומי בגובה קבוע (388.9 מטר מתחת לפני הים). המלח שייקצר, יסולק עם הזמן לשקע בקרקעית האגן הצפוני ים המלח, באמצעות שילוב טכנולוגיות המצויות כיום בשלבי תכנון. מימושה של תכנית קציר המלח לא רק שיפסיק את הרס הנחלים בדרום מדבר יהודה, אלא גם יבטיח את קיומה הבטוח של התיירות בדרום ים המלח, ואף יניח את האדנים לתכנית חסרת תקדים להכפלת כמות חדרי האירוח לחופי האגן הדרומי (ראו גם בגיליון זה).

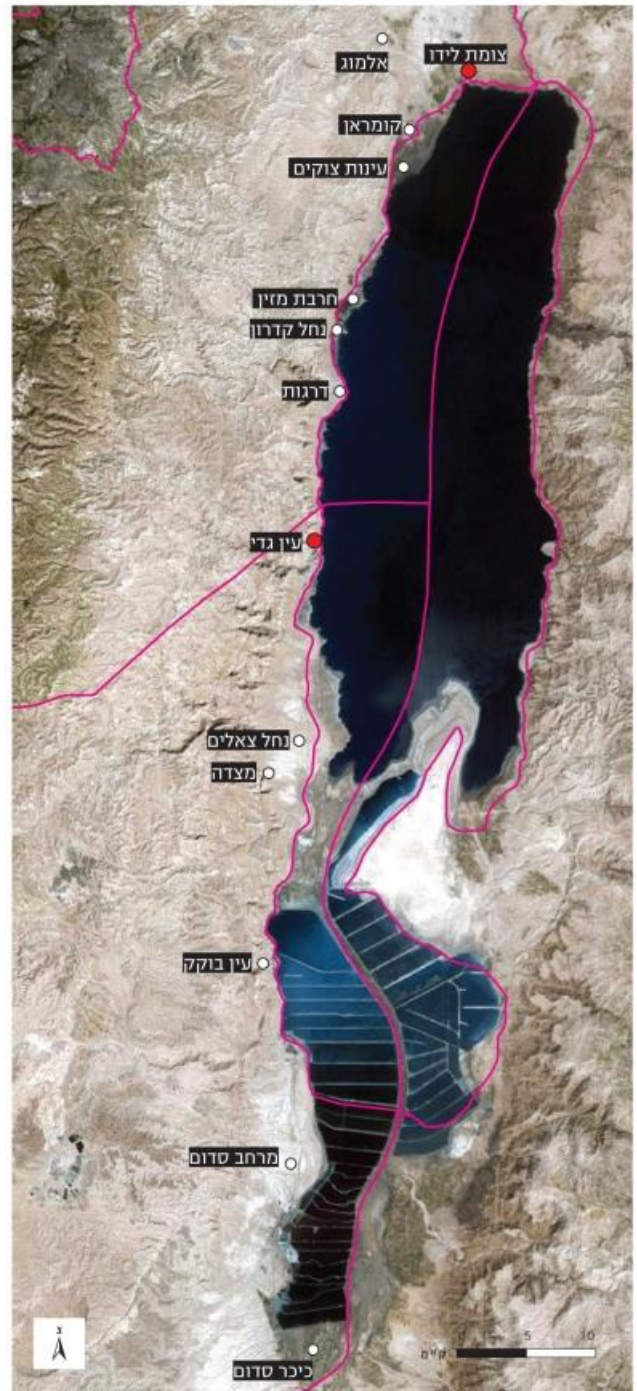
בשולי הדברים ראוי לציין כי פעילות מפעלי ים המלח תומכת כיום בקיום התיירות באזור. ללא שאיבת המים על-ידי המפעלים והובלתם דרומה, האגן הדרומי היה מתייבש לכדי מלחה ביצתית. המלחה לא הייתה מאפשרת את המשך הפעילות התיירותית באזור, וזאת לנוכח הירידה הדרמטית של מפלס האגן הצפוני (הנמוך כיום ב-37 מטרים מהאגן הדרומי). כמו כן, ראוי לציין שגם לולא הפעילות התעשייתית, היה מפלס ים המלח ממשיך לרדת, אם כי בקצב אטי יותר (ראו גם בגיליון זה).

לצד תכנית 'הקציר', החליטה הממשלה על 'תכנית לשיקום ים המלח', שדנה בחיזוק ובפיתוח של התיירות בדרום ים המלח, לצד **שיקום ערכי הנוף ונכסי הטבע והמורשת, שניזוקו במישורין או בעקיפין כתוצאה מירידת המפלס** (החלטה מס' 4254 מ-12 בפברואר 2012). על תכנית הפיתוח הופקדו משרד התיירות והחברה הממשלתית להגנות ים המלח, ועל תכנית השיקום הופקד המשרד להגנת הסביבה. תכנית השיקום היא מנוף לפיתוח סביבתי של אותם נכסי טבע, תוך הגדלת כושר הנשיאה שלהם לנוכח הגידול הצפוי בתיירות בעתיד. יישום מרבית תכנית השיקום הוטל על רשות הטבע והגנים, בשיתוף כל בעלי העניין באזור, וזאת בהיקף כולל של 122 מיליון ש"ח (איור 1).

איור 1. המוקדים המרכזיים שמבוצעים בהם מיזמים במסגרת

התכנית לשיקום ים המלח

המיזמים כוללים, בין השאר: שיקום וטיפול נופי; שיקום ופעולות הצלה בשמורות טבע; טיפול בנחלים ושיקומם; שיקום, הרחבה והנגשה של אחרי תרבות ומורשת; שדרוג תשתיות קולטות קהל.

איור 1

המוקדים המרכזיים שמבוצעים בהם מיזמים במסגרת התכנית לשיקום ים המלח

המיזמים כוללים, בין השאר: שיקום וטיפול נופי; שיקום ופעולות הצלה בשמורות טבע; טיפול בנחלים ושיקומם; שיקום, הרחבה והנגשה של אחרי תרבות ומורשת; שדרוג תשתיות קולטות קהל.

תכנית מקיפה עשרות מיזמים, ובכלל זה פעולות להצלת שמורות טבע, כדוגמת שמורת עינות צוקים (ראו גם בגיליון זה). נוסף על כך, משודרגות תשתיות לקליטת הקהל באתרים הקיימים, משוקמים ומונגשים אתרים ארכאולוגיים, מוכשרים חינוכי יום ולילה ושבילי אופניים ועוד. דגש מיוחד ניתן לשני מרחבים: האחד הוא צומת 'לידו', בכניסה הצפונית לים המלח, שיהיה השער לכל המרחב, ויקדם את פני התיירים באזור. המרחב השני הוא עין גדי, שיש בו מקבץ מיזמים שיעצימו את חוויית המבקר באזור ויספקו תעסוקה לתושביו, וכל זאת בהתחשב ברגישות האקולוגית.

באותה החלטת ממשלה נקבע תקציב לחקר ים המלח ולניטור התופעות המתרחשות סביבו, והמשימה הופקדה בידי המכון הגיאולוגי. הידע שנצבר חיוני ואף קריטי ביחס לתכנון תשתיות באזור, ובעיקר למניעת סכנה לחיי אדם ולפגיעה ברכוש.

חשוב להדגיש כי למרות ההיקף חסר התקדים של תכנית 'שיקום ים המלח', אין היא חלופה לסל פתרונות ארוך טווח, שנדרש להיקבע במדיניות הממשלה ביחס לעתיד האזור. יתר על כן, התכנית לא נועדה לתת מענה לירידת מפלס ים המלח, ובוודאי לא לתופעות המתהוות והמתעצמות בגינה, לרבות היפערות הבולענים. זאת ועוד, כותרת התכנית מבטיחה לכאורה מזר לסביבת הים שהולך וגווע, אך אין היא אלא בבחינת עזרה ראשונה בלבד. ללא השבת מים אל ים המלח, שתעצור את ירידת המפלס ותביא להשבת המפלס לרמתו בעבר, עתידו של המרחב לוט בערפל. חשוב לציין כי לאורכו של ים המלח קיימת רקמה התיישבותית הסובלת קשות מהתהליכים ההרסניים המתרחשים באזור. משום כך, על גורם ממשלתי בכיר, כדוגמת משרד ראש הממשלה, לשאת באחריות ולדאוג לטיפול מתכלל בבעיה, על כל היבטיה, היות שהיא מורכבת מאוד.

נראה כי התקווה לשיקום ים המלח טמונה בהובלת מי ים, כדוגמת מיזם מובל הימים ממפרץ עקבה, המקודם בימים אלה בתחום ירדן, בשיתוף עם ישראל ותחת חסות הבנק העולמי (ראו גם בגיליון זה). חזונו של הרצל והבאים אחריו, להעביר מי ים בתעלה אל ים המלח, נתפס במשך עשרות שנים כחלום יומרני. כיום נראה שהוא קורם עור וגידים, ועתיד להתממש ולהביא למיתון ירידת מפלס ים המלח, ואולי אף לעצירתה. זה לא יקרה בן לילה, אך ללא התמדה עיקשת בחתירה להגשמת חזון שיקום האזור, ימשיך המקום הנמוך בעולם לגווע.

מקורות

1. Abbey EP. 1977. The journey home – Some words in the defense of the American West. New York: Dutton